

Grzegorz Misiura

<https://orcid.org/0000-0002-1161-0184>

Ośrodek Badań nad Dziejami Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II

Kształcenie organistów do 1992 r. w wybranych polskich diecezjach

Abstrakt: Niniejszy artykuł zawiera informacje na temat położenia i kształcenia organistów w wybranych diecezjach polskich od XIX w. do 1992 r. Diecezje pogrupowano według istniejącej wówczas struktury politycznej tych ziem, tzn. według mapy zaborów. W ostatniej części tekstu dokonano porównania zebranych informacji w formie tabeli oraz analizy poszczególnych zagadnień odnoszących się do organistów.

Słowa kluczowe: organiści, diecezje, kształcenie organistów, Kolegium Organistów, Stowarzyszenie Organistów, Związek Chórów Kościelnych.

Abstract: This article contains information about the situation and education of organists in selected Polish dioceses in the period between the nineteenth century and 1992. Dioceses are grouped according to the then existing political structure of these lands, i.e. according to the map of the partitions. In the last part of the text, the collected information is juxtaposed in the form of a table and specific problems relating to organists are analysed.

Keywords: organists, dioceses, education of organists, Organists' College, Association of Organists, Association of Church Choirs.

Na początku XIX w. w muzyce kościelnej pojawił się nurt jej reformy, zwany cecylianizmem¹. Początkowo główne ośrodki odnowy znajdowały się w opactwie

---

¹ K. Mrowiec, *Cecylianizm*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. II, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1985, kol. 1381–1382; R. Tyrała, *Cecylianizm i ruch odnowy muzyki kościelnej na ziemiach polskich do 1939 roku*, Kraków 2010, s. 17–52, 62–63.

Solesmes we Francji oraz w Ratyzbombie w Niemczech. W tym ostatnim mieście powstała Szkoła Muzyki Kościelnej, która z czasem uzyskała dobrą renomę w swoim środowisku. Jej absolwentami byli głównie duchowni, którzy po powrocie do swoich diecezji wprowadzali w życie zdobytą wiedzę².

W związku z tym jako punkt wyjścia niniejszych rozważań należy przyjąć wspomniane stulecie³. Ziemie polskie znajdowały się wówczas pod zaborami. Pod panowaniem rosyjskim istniało Królestwo Polskie, gdzie od 1818 r. funkcjonowały diecezje: metropolitalna warszawska oraz augustowska, czyli sejneńska, janowska (do 1867 r.), krakowska, lubelska, plocka, sandomierska i włocławska (kujawsko-kaliska)⁴. Zabór rosyjski obejmował również tzw. ziemie zabrane, nazwane później guberniami zachodnimi⁵. Zaborcy austriaccy zdobyte tereny nazwali Galicją. Na początku XIX w. jej terytorium ulegało zmianom. Ukształtowało się w latach dwudziestych, obejmując diecezje: metropolitalną lwowską oraz przemyską i tarnowską⁶. Zabór pruski również zmieniał swoje terytorium, w związku z wydarzeniami politycznymi. W połowie XIX w. obejmował archidiecezje gnieźnieńską i poznańską (metropolia) oraz diecezje chełmińską i warmińską. Pod panowaniem pruskim znajdowały się również diecezja wrocławska oraz archidiecezje praska i ołomuniecka. Tereny te, obejmujące Śląsk, nie należały wprawdzie do I Rzeczypospolitej – choć we wcześniejszych wiekach tak było – jednak znalazły się przy Polsce dopiero po zakończeniu II wojny światowej⁷.

Artykuł ma na celu przybliżenie kształcenia organistów w duchu cecylińskim od XIX w. do 1992 r. (tzn. do czasu, gdy papież Jan Paweł II wydał bulle „Totus Tuus Poloniae Populus” i dokonał nowego podziału diecezji w Polsce) w wybranych diecezjach. Odbywało się ono w obrębie poszczególnych diecezji. Dlatego też, omawiając to zagadnienie, posłużono się przykładami z wybranych polskich diecezji, przy czym podzielono je według mapy zaborów. Przy prezentowaniu kształcenia organistów w diecezjach zaboru pruskiego dołączono również informacje o diecezjach śląskich, ponieważ – jak wspomniano – w XX w. znalazły się one w granicach Polski, a formalnie włączono je do polskiej administracji kościelnej w 1972 r.

Kształcenie organistów wypływało z organizowania się tego środowiska w poszczególnych diecezjach. Dlatego też, omawiając to zagadnienie, należało

² Por. F. Koenig, *Absolwenci ratyżbońskiej szkoły muzyki kościelnej pochodzący z diecezji leżących w Europie Środkowo-Wschodniej do roku 1945*, w: *Cantare amantis est. Wieloautorska monografia naukowa z okazji 80. urodzin ks. prof. dr. hab. Ireneusza Paulaka*, red. W. Hudek, P. Wiśniewski, Lublin 2015, s. 170–185.

³ W niniejszym artykule pominięto więc kształcenie w średniowieczu i w epoce nowożytnej.

⁴ B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej 1772–1918*, Kraków 1980, s. 203–208.

⁵ Były to diecezje: metropolitalna mohylowska oraz kamieniecka, lucko-żytomierska, mińska, wileńska i żmudzka. Ibidem, s. 191–196.

⁶ Ibidem, s. 153–170.

⁷ Ibidem, s. 175–191.

wspomnieć o działalności organistów, której przejawem było także dokształcanie ówczesnych muzyków oraz kształcenie nowych.

Królestwo Polskie

a) archidiecezja warszawska

W archidiecezji warszawskiej, będącej metropolią dla wszystkich diecezji Królestwa Polskiego, pod koniec XIX w. rozpoczęto systematyczne dokształcanie organistów. Przy istniejącym od 1870 r. Warszawskim Towarzystwie Muzycznym utworzono w 1884 r. czteroletnią szkołę muzyczną, w której 10 lat później wprowadzono klasę organową. W tym samym roku (1894) ks. Bronisław Maryański (1863–1912) założył przy Towarzystwie Sekcję Miłośników Muzyki Kościelnej. Począwszy od 1897 r., Warszawskie Towarzystwo Muzyczne organizowało kursy dokształcające dla organistów z całego zaboru rosyjskiego, na których pojawili się także przedstawiciele z Galicji oraz ziem zabranych przez Prusy. Naukę prowadzono więc w ramach szkoły przy Towarzystwie oraz na kursach dokształcających⁸.

W latach 1906–1914 ponadto istniało w Warszawie Stowarzyszenie Organistów św. Stanisława Biskupa w Królestwie Polskim, zrzeszające organistów z całej metropolii warszawskiej, jak również z innych ziem zaboru rosyjskiego i Galicji. Jednym z jego założycieli, oprócz wielu parafialnych organistów, był Mieczysław Surzyński (1866–1924) – wykładowca w Warszawskim Instytucie Muzycznym i absolwent szkoły w Ratyźbonie. W 1908 r. należało do tej organizacji prawie 350 członków z terenu archidiecezji warszawskiej, nie tylko organiści, ale również kapłani, biskupi oraz instytucje, np. księgarnie katolickie. Wraz z wybuchem I wojny światowej Stowarzyszenie zaprzestało prowadzenia dalszej działalności, choć formalnie nadal istniało⁹. Jego kontynuacją były Związek Zawodowy Organistów pw. św. Cecylii (1919–1922) oraz Kolegium Organistów-Chórmistrzów (1922–1949). Organizacje te, oprócz działalności centralnej, prowadziły także działalność diecezjalną¹⁰.

W 1923 r. kard. Aleksander Kakowski (1862–1938) podpisał „Statut organizacyjny do spraw organistowskich Archidiecezji Warszawskiej”. Ustanawiał on m.in. komisję ds. organistowskich, która zaczęła prowadzić kursy i rekolekcje dla organistów. W Warszawie mieściły się centrale Związku Zawodowego Organistów oraz Kolegium Organistów. W obu tych organizacjach

⁸ R. Tyrała, op. cit., s. 126–127.

⁹ S. Gajewski, *Związek zawodowy organistów w Królestwie Polskim*, „Roczniki Humanistyczne” 1983, t. XXXI, z. 2, s. 213–222; idem, *Rewolucja 1905–1907 roku a status prawny organistów w Królestwie Polskim*, w: *Rewolucja 1905–1907 w Królestwie Polskim i w Rosji*, red. M. Przeniosło, S. Wiech, Kielce 2005, s. 119–128.

¹⁰ Szerzej na ten temat w publikacji przygotowywanej do druku.

działal Józef Furmanik (1867–1953), organista kościoła św. Aleksandra na pl. Trzech Krzyży (1900–1944) oraz profesor szkoły Towarzystwa Muzycznego oraz Wyższej Szkoły Muzycznej im. F. Chopina. Naukę chorału gregoriańskiego rozpoczął ks. Henryk Nowacki (1891–1968). Był on profesorem tego przedmiotu w warszawskim seminarium duchownym, wikariuszem parafii katedralnej oraz dyrygentem tamtejszego chóru. W latach 1945–1950 prowadził naukę gry na organach w Niegowie, gdzie był proboszczem¹¹.

Gdy arcybiskupem warszawskim został Stefan Wyszyński (1901–1981), w 1950 r. wydał nowy regulamin dla tamtejszych organistów¹². Powstawanie szkół kształcących organistów w tym czasie wiązało się z osobą ks. Wojciecha Lewkowicza (1901–1971)¹³. W 1951 r. powołał on w Międzyzlesiu koło Otwocka studium muzyki kościelnej dla siostr zakonnych, przeniesione w 1958 r. do Warszawy-Anina. Prymas Wyszyński 2 X 1959 r. przekształcił je w czteroletni Instytut Muzyczno-Liturgiczny „Musica Sacra” im. św. Piusa X, skierowany głównie do księży i braci zakonnych. Jego dyrektorem został ks. Lewkowicz. Od 1967 r. nosiło nazwę Studium Muzyczno-Liturgiczne „Musica Sacra” im. Piusa X dla Siostr Zakonnych, a ks. Lewkowicz został zatrudniony jako wykładowca śpiewu na Wydziale Teologicznym Akademii Teologii Katolickiej (ATK) w Warszawie. Powołał tam kierunek ze specjalizacją muzyka kościelna. Były to więc studia wyższe, gdzie naukę rozpoczęli księża kształcący się wcześniej w Aninie oraz osoby świeckie posiadające średnie wykształcenie muzyczne. W 1970 r. ks. Lewkowicz odszedł z ATK, a kierunek stał się muzykologią kościelną. W tym samym czasie, od końca lat pięćdziesiątych, Komisja dla Spraw Śpiewu i Muzyki Kościelnej przy Episkopacie Polski, pod przewodnictwem ks. Mieczysława Jankowskiego, organizowała kursy dokształcające dla organistów, zakończone egzaminem. Stwierdzając słabe ich przygotowanie, doprowadziła do powstania przy Kurii Referatu Szkolenia Muzyków Kościelnych, zwanego potem Kursami Szkolenia Organistów, zamienionego w 1970 r. (po odejściu z ATK ks. Lewkowicza) na Instytut Szkolenia Organistów. Była to instytucja na poziomie szkoły średniej. W 1965 r. rozpoczęto pierwszy kurs, na podstawie zatwierdzonego w 1962 r. przez Episkopat Polski „Statutu Szkolenia Muzyków Kościelnych” dla wszystkich

¹¹ R. Tyrała, op. cit., s. 125–130, 221–226.

¹² S. Wyszyński, *Regulamin dla spraw organistowskich Archidiecezji Warszawskiej*, Warszawa, 24 VI 1950 r., „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” 1950, t. XXXIV, nr 3–7, s. 5–16. W tym samym czasie wyszły też regulaminy dla kościelnych oraz dla zespołów śpiewających. Idem, *Regulamin dla kościelnych*, Warszawa, 16 VII 1950 r., „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” 1950, t. XXXIV, nr 3–7, s. 17–19; idem, *Regulamin prac dla zespołów śpiewających*, Warszawa, 24 VI 1950 r., „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” 1950, t. XXXIV, nr 3–7, s. 20–21.

¹³ *Lewkowicz Wojciech*, w: *Podręczna encyklopedia muzyki kościelnej*, oprac. G. Mizgalski, Poznań–Warszawa–Lublin 1959, s. 560; J. Piech, *Lewkowicz Wojciech Ignacy*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. X, red. A. Szostek, E. Ziemann, R. Sawa i in., Lublin 2004, kol. 909.

diecezji¹⁴. Uczestnikami kursów byli świeccy mężczyźni, a od lat siedemdziesiątych także świeckie kobiety i zakonnice. W 1988 r. Stolica Apostolska erygowała Papieski Wydział Teologiczny w Warszawie i włączono do niego ten Instytut. Tym samym stał się on szkołą wyższą i istnieje tam obecnie¹⁵.

b) diecezja płocka

Jednym z najbardziej rozwiniętych ośrodków kształcenia organistów była diecezja płocka. W 1894 r. przy Warszawskim Towarzystwie Muzycznym założono Sekcję Miłośników Muzyki Kościelnej, która zaczęła organizować kursy dokształcające dla organistów. Inicjatorami jej powstania byli księża z diecezji płockiej, na czele z ks. Eugeniuszem Gruberskim (1870–1923), synem organisty. Wraz z ks. Teofilem Kowalskim (1866–1932) prowadził on przy tamtejszej katedrze redakcję „Śpiewu Kościelnego”, pisma propagującego odnowę muzyki liturgicznej w duchu cecylianizmu¹⁶. W 1900 r. (a faktycznie już rok wcześniej) powstało Płockie Towarzystwo Muzyczne. Jednym z członków jego zarządu został ks. Gruberski, który rozpoczął za pośrednictwem Towarzystwa dokształcanie organistów. Pierwszy kurs odbył się w 1902 r. i trwał dwa tygodnie, a prowadził go razem z nim ks. Franciszek Bornik (1870–1906), wikariusz katedralny. Uczestnikami byli organiści z diecezji płockiej, ale już w 1904 r. oprócz nich uczestniczyli także muzycy z innych diecezji: mohylewskiej, wileńskiej, kieleckiej, lubelskiej i warszawskiej. Świadczyło to zapewne o renomie tych kursów, a może także fakt, że prowadził je ksiądz, który był synem organisty, więc znał realia środowiska i potrzeby tych muzyków. Podobnie w 1902 r. powstała klasa organów przy Płockim Towarzystwie Muzycznym, również prowadzona przez ks. Gruberskiego. Ta jednak przeznaczona była dla kandydatów do zawodu organisty, a nie dla dokształcania już pracujących. W 1907 r. ks. Gruberski został mianowany proboszczem w Czerwińsku. Tam przeniósł szkołę i kształcił przyszłych organistów aż do swojej śmierci w 1923 r. W Płocku zaś kontynuowano naukę do wybuchu I wojny światowej pod kierunkiem organisty katedralnego Benedykta Sianki (ok. 1880–1940) i prawdopodobnie Janiszewskiego. Do Stowarzyszenia Organistów w 1908 r. należało prawie 200 członków z diecezji płockiej,

¹⁴ Por. Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie (dalej: AAL), Dz IV 3144, Projekt Regulaminu dla pracowników parafialnych oraz projekt Regulaminu dla organistów i służby kościelnej w parafiach diecezji lubelskiej, zał. Statut szkolenia muzyków kościelnych w Polsce, 1969, Statut szkolenia muzyków kościelnych w Polsce, [b.d.], k. 4.

¹⁵ A. Filaber, *Powstanie i działalność Instytutu Szkolenia Organistów w Warszawie jako odpowiedź na wskazania Soboru Watykańskiego II*, w: *Cantare amantis est...*, s. 111–115.

¹⁶ L. Konicka, *Czasopismo „Śpiew Kościelny” (1895–1914) i jego rola w krzewieniu idei ruchu cecylińskiego na ziemiach polskich*, „Almanach Historyczny” 2008, t. X, s. 177–187; G. Misiura, *Prasa organistów diecezji lubelskiej*, w: *Czasopisma archiwów, bibliotek i muzeów Kościoła katolickiego*, red. W.W. Żurek, Lublin 2014, przypis 4, s. 378.

w tym większość stanowili organiści. W 1917 r. ks. bp Antoni Nowowiejski (1858–1941)¹⁷, propagator odnowy liturgicznej, powołał czteroletnią Biskupią Szkołę Organistowską w Płocku, a jej dyrektorem został mianowany ks. Józef Antoniak (1859–1926)¹⁸, profesor śpiewu w seminarium duchownym. Była ona przeznaczona dla kandydatów do zawodu organisty już od 13. roku życia. Koniec jej działalności nastąpił w 1939 r., wskutek wybuchu II wojny światowej. Warto dodać, że w latach 1928–1933 religii w tej szkole nauczał ks. Czesław Kaczmarek (1895–1963), przyszły ordynariusz diecezji kieleckiej. W 1936 r. bp Nowowiejski podpisał statut Stowarzyszenia Organistów Diecezji Płockiej oraz statut Związku Chórów Kościelnych Diecezji Płockiej.

Po zakończeniu działań wojennych organista katedralny Tadeusz Pacioriewicz (1916–1998) zabiegał o reaktywowanie szkoły organistowskiej. Nie było to jednak możliwe, dlatego w latach 1945–1949 prowadził kształcenie organistów w ramach Ludowego Instytutu Muzycznego w Płocku. Wskutek szykan władz państwowych musiał tego zaprzestać. Rozpoczęto więc prowadzenie kursów dokształcających na terenie całej diecezji. Odbyły się one np. w Pułtusk, Ciechanowie i Płocku. Prowadzili je: ks. Kazimierz Starościński (1899–1959), Zygfryd Koryczan (1923–2000; od 1954 r. organista katedralny) oraz ks. dr Konrad Gąsiorowski (1914–1982)¹⁹. Nauka odbywała się wówczas w prywatnych mieszkaniach organistów, trwała dwa lata i po jej zakończeniu kursanci musieli zdać egzamin przed Diecezjalną Komisją Egzaminacyjną. W jej skład weszli: ks. K. Starościński (przewodniczący), ks. K. Gąsiorowski, Z. Koryczan, a od 1957 r. Antoni Zieliński (organista z Rypina). Sytuacja taka trwała do 1971 r., kiedy ordynariusz płocki, bp Bogdan Sikorski (1920–1988) erygował Diecezjalne Studium Organistowskie. Jego pierwszym dyrektorem został ks. Jan Gołaszewski (1916–1999). Nauka w studium trwała cztery lata i mogła być następnie kontynuowana przez kolejne dwa na kursie wyższym. Zajęcia prowadzili tam Z. Koryczan, ks. mgr Hieronim Chamski i ks. dr Andrzej Rojewski. W latach siedemdziesiątych wprowadzono w diecezji coroczne rekolekcje dla organistów, a od 1987 r. obowiązywał tam

¹⁷ P. Wiśniewski, *Muzyka sakralna w ujęciu abpa Antoniego Juliana Nowowiejskiego (1858–1941) a soborowa koncepcja muzyki liturgicznej*, „Annales Lublinenses pro Musica Sacra” R. VI, 2010, s. 109–118; A. Leleń, *Muzyka kościelna w myśli i posłudze pasterskiej błogosławionego Antoniego Juliana Nowowiejskiego*, „Studia Płockie” 2005, t. XXXIII, s. 245–254; idem, *Śpiew i muzyka kościelna w myśli i posłudze pasterskiej arcybiskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego*, w: *Cantare amantis est...*, s. 192–202; *Nowowiejski Antoni Julian*, w: *Podręczna encyklopedia muzyki kościelnej...*, s. 334–335; W. Graczyk, *Nowowiejski Antoni Julian*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. XIV, red. E. Gigilewicz, A. Bednarek, S. Brzozecki i in., Lublin 2010, kol. 81–82.

¹⁸ W. Jezusek, *Antoniak Józef*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. I, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszczuk, Z. Sulowski, Lublin 1973, kol. 666.

¹⁹ M. Grzybowski, *Gąsiorowski Konrad*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. V, red. L. Bieńkowski, P. Hemperek, S. Kamiński i in., Lublin 1989, kol. 912.

„Regulamin dla Organistów Diecezji Płockiej”. Warto dodać, że w 1994 r. zreformowano program studium oraz nadano mu imię ks. Eugeniusza Gruberskiego. Od 2001 r. uczniowie studium mogą także uczęszczać na zajęcia z teologii w znajdującym się niedaleko Punkcie Konsultacyjnym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, a także uzyskać uprawnienia do nauczania muzyki w szkole podstawowej, kończąc studia licencjackie w Szkole Wyższej im. Pawła Włodkowica w Płocku²⁰.

c) diecezja sandomierska

W 1907 r. 150 organistów i duchownych z tamtego terenu należało do Stowarzyszenia Organistów. Biskup Marian Ryx (1853–1930) w 1919 r. wydał dla nich regulamin. Rok później utworzył komisję ds. organistów, której przewodniczył ks. Stanisław Puławski (1866–1937). W 1921 r. powstało tam Kolegium Organistów-Chórmistrzów Diecezji Sandomierskiej, którego asystentem był również ten kapłan. Powołano także komisję egzaminacyjną i postanowiono zorganizować trzyletnie kursy dokształcające dla organistów. Pierwszy z nich odbył się w 1925 r. w Radomiu, a ostatni w 1939 r., jeszcze przed wybuchem wojny. W 1931 r. nowy regulamin dla organistów wydał bp Włodzimierz Jasiński (1873–1965), a kolejne w 1943, 1946 i 1966 r. – bp Jan Kanty Lorek (1886–1967). Od 1943 r. w Sandomierzu urządzano trzyletnie kursy dokształcające oraz egzaminy kwalifikacyjne. Jednym z wykładowców, w latach 1958–1972, był ks. Jan Chwałek (1930–2018)²¹. Inną formę kształcenia stanowiła nauka prywatna, bez konieczności zdawania egzaminu. Niektórzy organiści byli też absolwentami Salezjańskiej Szkoły Organistowskiej w Przemyślu. W 1972 r. profesorem śpiewu i muzyki kościelnej w seminarium duchownym został ks. Henryk Ćwiek. Doprowadził on do powstania 19 października tego roku pięcioletniego Diecezjalnego Studium Organistowskiego w Sandomierzu i został jego pierwszym kierownikiem. Był nim do 1987 r. i następnie w latach 1992–1994. Pomagał mu o. Cherubin Pająk OFM (1940–2006), który dojeżdżał z Radomia²². Obaj byli absolwentami Instytutu Muzykologii Kościelnej na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim

²⁰ J. Domagała, A. Lelęć, *Kształcenie organistów diecezji płockiej w latach 1902–2002*, [Płock] 2002, s. 20–27, 35–52, 65–77, 88; iidem, *Biskupia Szkoła Organistowska w Płocku*, „Studia Płockie” 2002, t. XXX, s. 293–310; J. Domagała, *Szkolnictwo muzyczne w Płocku w okresie międzywojennym*, „Notatki Płockie” 2007, t. CCX, nr 1, s. 7–19; R. Tyrała, op. cit., s. 130–136, 226–231, 281–285.

²¹ Ksiądz magister, następnie doktor i profesor muzykologii w KUL, Jan Chwałek był w tym czasie również członkiem Diecezjalnej Komisji ds. Organistowskich oraz jednym z egzaminatorów kandydatów na organistów. Zob. http://www.kul.pl/files/241/j._chwalek-zyciorys.pdf (dostęp: 16 IV 2019).

²² *Ojciec Cherubin – duszpasterz, muzyk, poeta. Zestaw artykułów i wspomnień*, red. G. Ostasz, Rzeszów 2011.

(KUL). W 1973 r., z powodu trudności dojazdu do Sandomierza, powołano Diecezjalne Studium Organistowskie w Radomiu, które po powstaniu diecezji radomskiej (1992 r.) kształciło organistów stamtąd pochodzących²³. Ksiądz Ćwiek przeniósł się wówczas do diecezji radomskiej, a o. Pająk do końca życia wykładał w studium organistowskim w Sandomierzu.

d) diecezja łódzka

W diecezji łódzkiej, która powstała w II Rzeczypospolitej, „Regulamin dla organistów diecezji łódzkiej” podpisał bp Wincenty Tymieniecki (1871–1934) w 1923 r. Już rok wcześniej odbył się pierwszy zjazd organistów tej diecezji. Powołano też Kolegium Organistów-Chórmistrzów Diecezji Łódzkiej, którego patronem został ks. Roman Rajchert (1888–1948)²⁴. Od 1929 r. prezesem Zarządu Kolegium był Mieczysław Królikowski (1890–1961), organista w parafii św. Anny w Łodzi²⁵. W diecezji tej nie prowadzono kursów organistowskich, skoro zachęcano tamtejszych organistów do uczestnictwa w nich w innych diecezjach, m.in. w 1928 r. w Krakowie i w 1936 r. w Radomiu²⁶. W latach trzydziestych organizowano rekolekcje dla organistów. Biskup Tymieniecki w 1933 r. wyznaczył ks. Ferdynanda Jacobiego na patrona związku polskich stowarzyszeń śpiewaczych i muzycznych województwa łódzkiego²⁷. Okres kształcenia organistów w diecezji łódzkiej po zakończeniu II wojny światowej wymaga dalszych pogłębionych badań.

²³ M. Konopka, *Kształcenie organistów w diecezji sandomierskiej do II wojny światowej, w: Muzyka i śpiew kościelny. Kształcenie organistów*, red. J. Zimny, Sandomierz 2004, s. 11–24; T. Staniek, *Kształcenie organistów w latach 1939–1972, w: Muzyka i śpiew kościelny...*, s. 25–27; H. Ćwiek, *Kształcenie organistów w latach 1972–1987 w diecezji sandomierskiej i sandomiersko-radomskiej*, w: *Muzyka i śpiew kościelny...*, s. 28–35; R. Tyrała, op. cit., s. 142–143, 238–243.

²⁴ E. Balawajder, *Rajchert Roman*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. XVI, red. E. Gigilewicz, A. Bednarek, A. Bor i in., Lublin 2012, kol. 1174.

²⁵ W.S. [W. Stuczyński], *Śp. Prezes Mieczysław Królikowski*, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 1961, t. XXXV, nr 5, s. 159–160.

²⁶ W samej Łodzi istniało kilka szkół muzycznych, gdzie mogli kształcić się przyszli organiści: Tadeusza i Ignacego Hanickich (1898–1901), Marii Bojanowskiej (1903–1912), Szkoła Muzyczna (1911–1917), Liceum Muzyczne (1917–1922) oraz Konserwatorium Muzyczne (1922–1939), przejęte przez okupantów w latach 1940–1944 jako Städtische Musikschule i znowu jako polska uczelnia wyższa od 1945 r. M. Pietkiewicz, *Z historii uczelni – o kształceniu organistów w latach 1945–2000*, „Notes muzyczny” 2016, t. VI, nr 2, s. 273–290. Por. idem, *Jan Kucharski – organista, wirtuoz i pedagog (w setną rocznicę urodzin)*, w: *Artificium, ars, scientia. Księga jubileuszowa w 80. rocznicę urodzin ks. profesora Jana Chwałka*, red. M. Szymanowicz, Lublin 2010, s. 747–764; *Kucharski Jan*, w: *Podręczna encyklopedia muzyki kościelnej...*, s. 560. Był on organistą w kościele Matki Boskiej Zwycięskiej w Łodzi w latach 1945–1955 oraz wykładowcą Państwowej Wyższej Szkoły Muzycznej (dawnego Konserwatorium) w latach 1945–1975.

²⁷ R. Tyrała, op. cit., s. 244–248.

e) diecezja lubelska

Diecezja lubelska powstała w czasach zaborów. W 1896 r. utworzono Lubelskie Towarzystwo Muzyczne. Z jego inicjatywy powołano w 1916 r. w Lublinie Szkołę Muzyczną im. Stanisława Moniuszki. Funkcjonowała ona do wybuchu II wojny światowej²⁸. Druga taka placówka, Szkoła Muzyczna im. Fryderyka Chopina, istniała tam w latach 1929–1940. Prowadziło ją Zgromadzenie Braci Misjonarzy Kresowych, a od 1937 r. jej właścicielem i dyrektorem był skrzypek Waclaw Grudziński (1871–1943)²⁹. Po wojnie, w sierpniu 1944 r. powstał w Lublinie Państwowy Instytut Muzyczny. Była to *de facto* pierwsza szkoła artystyczna w powojennej Polsce, nawiązująca do przedwojennej placówki im. Stanisława Moniuszki. Istnieje ona do obecnych czasów jako Szkoła Muzyczna im. Karola Lipińskiego³⁰. Wymienione lubelskie średnie szkoły muzyczne, tzn. im. Chopina, im. Moniuszki oraz Państwowy Instytut Muzyczny, posiadały klasę organów.

W diecezji lubelskiej prowadzono również kursy organistowskie, zarówno jako doksztalcanie dla pracujących organistów, jak i dla kandydatów do tego zawodu. Pierwszy z nich zorganizowano w 1923 r., a ostatni odnotowany – w 1959 r. Przez cały ten okres kierował nimi organista Stanisław Koszowski (1888–1970), absolwent warszawskiego konserwatorium muzycznego w klasie prof. M. Surzyńskiego³¹. Absolwentami tej uczelni wyższej, a także wykładowcami na kursach byli inni lubelscy organiści – Piotr Podobiński (1885–1962) oraz Franciszek Jasiński (1895–1972). W latach 1959–1977 w diecezji lubelskiej nie zorganizowano nauczania organistów. Dopiero w 1977 r. powstało w Lublinie Diecezjalne Studium Organistowskie, którego inicjatorem i pierwszym dyrektorem został ks. Edward Pudelko (1938–2006)³². Początkowo było ono

²⁸ J. Doroszewski, *Szkolnictwo artystyczne na Lubelszczyźnie w latach II Rzeczypospolitej*, Lublin 1992, s. 14–27; M. Bochniak, *W służbie Bogu i muzyce. Organiści diecezji lubelskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, Lublin 2011, s. 59–61; W. Pośpiech, *Z dziejów religijnej kultury muzycznej Lublina w latach 1918–1939*, mps, Lublin 1986, s. 28–29.

²⁹ J. Doroszewski, *Szkolnictwo artystyczne...*, s. 32–34, 67; M. Bochniak, op. cit., s. 61–63; W. Pośpiech, op. cit., s. 29–30.

³⁰ G. Polberg, *Karty z dziejów szkolnictwa muzycznego w Lublinie*, w: *Państwowa Ogólnokształcąca Szkoła Muzyczna I i II stopnia 1944–1974*, red. E. Dynowska, Lublin 1974, s. 9–12; W. Gryta, *Z muzyką w świat. Państwowa Szkoła Muzyczna Stopnia Podstawowego i Licealnego im. Karola Lipińskiego w Lublinie*, red. A. Wierzbicki, Lublin 1984, s. 8–10; J. Doroszewski, *Szkolnictwo i oświata na Lubelszczyźnie w latach 1944–1948*, Lublin 2013, s. 123–125.

³¹ AAL, Dz IV 3147, Komunikaty Komisji Diecezjalnej do Spraw Organistowskich przy Kurii Biskupiej w Lublinie, 1951–1981, Komunikat nr 3/59, k. 47; M. Bochniak, op. cit., s. 55, 57–59; W. Pośpiech, op. cit., s. 70.

³² M. Jabłoński, *Ksiądz kanonik Edward Zenon Pudelko (1938–2006). Znakomity duszpasterz, profesor, dyrektor, muzyk, wydawca*, „Wiadomości Archidiecezji Lubelskiej” 2006, t. LXXX, nr 4, s. 1048–1061; G. Misiura, *Pudelko Edward Zenon*, w: *Encyklopedia 100-lecia KUL Jana Pawła II*, t. II, red. E. Gigilewicz i in., Lublin 2018, s. 237.

czteroletnie, ale już w następnym roku naukę rozszerzono do pięciu lat. Istnieje do obecnych czasów pod nazwą Archidiecezjalne Studium Organistowskie³³.

Należy też wspomnieć, że w Lublinie w 1956 r. powstał Instytut Muzykologii Kościelnej KUL³⁴. Były to studia wyższe, których absolwenci pochodzili z całej Polski i również na terenie całego kraju podejmowali pracę. Niektórzy z nich, jako muzykolodzy, organizowali też kształcenie organistów w innych polskich diecezjach, np. ks. H. Ćwiek, ks. J. Chwałek i o. Ch. Pająk w Sandomierzu, A. Lelen w Płocku, ks. K. Pasonek w Tarnowie czy R. Pośpiech w Opolu.

Organisci z diecezji lubelskiej należeli zarówno do Stowarzyszenia Organistów im. św. Stanisława Biskupa w Królestwie Polskim (w 1908 r. było ich 261), jak i do Kolegium Polskich Organistów-Chórmistrzów. Diecezjalne Kolegium Organistów Okręgu Lubelskiego powstało w 1922 r., a jego patronem został ks. Włodzimierz Mentzel (1877–1967). Biskup lubelski Marian Leon Fulman (1866–1945) popierał zrzeszanie się organistów, dlatego też 1 kwietnia tego samego roku powołał Komisję ds. Organistowskich przy Kurii Biskupiej w Lublinie w składzie: ks. W. Mentzel (przewodniczący), ks. Feliks Szeleźniak, ks. Ludwik Bernatt, ks. Wincenty Klubecki, Antoni Anusiewicz, Piotr Podobiński, Józef Frąckiewicz i Wit Tyszkowski³⁵. Ponadto podpisał też wówczas „Regulamin w sprawie organistów”, który został powtórzony w uchwałach I Synodu Diecezji Lubelskiej z 1928 r., i ustanowił „Tabełę opłat” dla dochodów organistowskich. W 1931 r. powstał Związek Chórów Kościelnych im. Grzegorza Wielkiego Diecezji Lubelskiej, do którego należały chóry kościelne z terenu diecezji. Jego prezesem był ks. dr Zdzisław Ochalski (1902–1942). Związek istniał do wybuchu wojny. Następcą bpa Fulmana został bp Stefan Wyszyński, późniejszy prymas Polski, ordynariusz lubelski w latach 1946–1948. Sam będąc synem organisty parafialnego, troszczył się o potrzeby organistów w swojej diecezji³⁶. 22 XI 1947 r. wydał „Rozporządzenie

³³ E. Pudełko, S. Duma, *Kształcenie organistów i ich praca zawodowa*, w: *W służbie Ewangelii i człowiekowi. Archidiecezja Lubelska w latach 1992–2002*, red. J. Mariański, Lublin 2005, s. 454–455, 457–458; S. Czerniej, *Muzyka religijna*, w: *Tobie Panie zaufałem*, red. W. Zakrzewski, Lublin 1991, s. 99–100; E. Pudełko, *Archidiecezjalne Studium Organistowskie*, w: *W służbie Kościołowi lubelskiemu. Księga upamiętniająca posługę Pasterza Diecezji Arcybiskupa Bolesława Pylaka*, red. D. Pietrusiński, Lublin 1998, s. 301–302.

³⁴ J. Misiurek, *Instytut Muzykologii*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. 90 lat istnienia*, red. G. Kramarek, E. Ziemann, Lublin 2008, s. 79–81; I. Pawlak, *Instytut Muzykologii*, w: idem, *De musica sacra in Polonia. Quaestiones selectae*, t. III, red. S. Garnczarski, Tarnów 2015, s. 292–305. Por. też: *Additamenta Musicologica Lublinensia* 2006, R. II – w całości poświęcony 50-leciu Instytutu Muzykologii KUL.

³⁵ G. Misiura, „*Zawsze pragnąłem waszego dobra*”. *Biskup lubelski Marian Leon Fulman jako społecznik oraz propagator integracji środowiska organistów w diecezji lubelskiej*, „Teka Komisji Historycznej Oddziału Lubelskiego Polskiej Akademii Nauk” 2017, nr 14, s. 179–194.

³⁶ Idem, *Organista Stanisław Wyszyński (1876–1970)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2015, t. CIV, s. 203–224.

o wynagrodzeniu organistów i służby kościelnej”, kasujące istniejącą do tej pory „Tabele opłat”³⁷. Kolejnymi biskupami lubelskimi w omawianym okresie byli Piotr Kałwa (1896–1974) w latach 1949–1974 oraz Bolesław Pylak (1921–2019) w latach 1975–1997.

Galicja

a) diecezja tarnowska

W 1882 r. istniało w Tarnowie Towarzystwo wzajemnej pomocy organistów, a w 1887 r. powołano Towarzystwo ku Wspierania Muzyki Kościelnej pw. św. Wojciecha, które 17 września następnego roku założyło szkołę dla organistów. Funkcjonowała ona do ok. 1910–1914 i zaprzestała działalności z powodu braku finansów. Wykładali w niej m.in. ks. Franciszek Walczyński (1852–1937)³⁸ oraz organista katedralny Stefan Surzyński (1855–1919), brat ks. Józefa i Mieczysława, zasłużonych w dziedzinie polskiego cecylianizmu³⁹. Już w 1907 r. powstała w diecezji komisja ds. organistowskich, pod przewodnictwem ks. Stanisława Walczyńskiego (1841–1915)⁴⁰.

W 1935 r. bp Franciszek Lisowski (1876–1939) wydał „Regulamin Służbowy Organistów Diecezji Tarnowskiej”. W okresie międzywojennym nie było w tej diecezji szkoły dla organistów, a kandydaci do zawodu uczyli się prywatnie u innych organistów, przeważnie absolwentów Salezjańskiej Szkoły Organistowskiej w Przemyślu, np. u organisty katedralnego Piotra Sitki, który prowadził „szkołę organistowską”. Następnie zdawali egzamin przed Diecezjalną Komisją Egzaminacyjną. Profesorem śpiewu w seminarium duchownym był wówczas ks. Wojciech Orzech (1889–1945), absolwent szkoły w Ratyżbonie, który zachęcał do poprawy bytu organistów. Egzaminy przeprowadzano do 1961 r., a w następnym roku zostało tam zorganizowane

³⁷ Idem, *Relacje między biskupem Stefanem Wyszyńskim a organistami diecezji lubelskiej, w: Polska kultura religijna. Studia o polskiej religijności na przestrzeni wieków*, red. Ł. Burkiewicz, I. Kaczmarzyk, J. Łukaszewska-Haberkowa, L. Zinkow, Kraków 2019, s. 403–424.

³⁸ Por. np.: S. Garnczarski, „*Nowenna ku czci świętego Józefa w pieśniach wraz z litanią na chór 2-głosowy*” autorstwa ks. Franciszka Walczyńskiego, „*Seminare*” 2013, t. XXXIII, s. 369–385; idem, *Walczyński Franciszek*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. XX, red. E. Gigilewicz, A. Bor, S. Brzozecki i in., Lublin 2014, kol. 154–155; *Walczyński Franciszek*, w: *Podręczna encyklopedia muzyki kościelnej...*, s. 528.

³⁹ T. Przybylski, *Religijna użytkowa twórczość organowa Braci – ks. Józefa, Stefana i Mieczysława Surzyńskich*, w: *Artificium, ars, scientia...*, s. 655–674; *Surzyński Stefan*, w: *Podręczna encyklopedia muzyki kościelnej...*, s. 476; M. Babnis, *Stefan Surzyński i jego działalność jako rzeczoznawcy budownictwa organowego*, „*Organy i Muzyka Organowa*” 2006, t. XIII, s. 285–301; M. Simela, *Surzyński Stefan*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. XVIII, red. E. Gigilewicz, A. Bednarek, A. Bor i in., Lublin 2013, kol. 1227–1228.

⁴⁰ M. Socąła, *Walczyński Stanisław*, w: *Encyklopedia Katolicka...*, t. XX, kol. 155.

trzyletnie (od 1992 r. czteroletnie) Diecezjalne Studium Organistowskie, którym kierował aż do swojej śmierci ks. Kazimierz Pasionek (1930–2006)⁴¹. Zaprzestały też wówczas działalności prywatne „szkoły” prowadzone przez niektórych organistów. W latach 1969–1972 istniała filia studium w Nowym Sączu, a w latach 1972–1982 w Starym Sączu, kierowana przez ks. Henryka Cempurę⁴².

b) (archi)diecezja krakowska

W diecezji krakowskiej, będącej od 1925 r. archidiecezją i metropolią, nauczanie organistów sięga XVIII w., gdzie prowadzono je w Krakowie w bursie jezuickiej. Oprócz niej w latach 1781–1787 istniała w tym mieście szkoła śpiewu, założona przez kanonika i proboszcza katedry na Wawelu, ks. Wacława Sierakowskiego (1741–1806). Uczęszczali tam chłopcy w wieku 7–15 lat, którzy uczyli się też gry na klawesynie i ewentualnie na organach. Uczniowie wykonywali formy kantatowo-oratoryjne na prywatnych koncertach organizowanych przez ks. Sierakowskiego.

W 1817 r. powstało Towarzystwo Przyjaciół Muzyki, które przejęło merytoryczną opiekę nad zlikwidowaną bursą jezuicką. Uczył tam muzyki i był kuratorem bursy Wincenty Gorączkiewicz⁴³, organista katedralny w latach 1808–1858. Z kolei w latach 1841–1873 przy Instytucie Technicznym działała szkoła muzyczna. Miała ona kierunek śpiewu, którym kierował jej założyciel, Franciszek Mirecki (1791–1862)⁴⁴, oraz instrumentalny, który prowadził W. Gorączkiewicz. Uczono tam gry także na innych instrumentach, nie tylko na organach. Nauka w niej trwała cztery lata.

W 1867 r. utworzono w Krakowie inną szkołę muzyczną, prowadzoną przez powstałe rok wcześniej Towarzystwo Muzyczne „Muza”, a od 1876 r. Towarzystwo Muzyczne w Krakowie. Kierował nią dyrygent A. Vopalka (1837–1879). W 1877 r. stworzono tam klasę organów, prowadzoną przez kolejnego organistę katedralnego, Wincentego Richlinga (1841–1896)⁴⁵.

⁴¹ S. Garnczarski, *Śp. ks. kanonik Kazimierz Pasionek*, „Biuletyn Stowarzyszenia Polskich Muzyków Kościelnych” 2007, nr 2, s. 84–85.

⁴² R. Tyrała, op. cit., s. 110–119, 216–221, 272–275; S. Garnczarski, *Szkoła organistowska w Tarnowie od chwili powstania do II wojny światowej*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 2001, t. XX, nr 2, s. 113–124; A. Zając, *Diecezjalne Studium Organistowskie w Tarnowie – historia i współczesność*, w: *Cantate Domino canticum novum. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Kazimierzowi Pasionkowi*, red. S. Garnczarski, Tarnów 2004, s. 253–292.

⁴³ *Gorączkiewicz Wincenty*, w: *Podręczna encyklopedia muzyki kościelnej...*, s. 180–181; T. Przybylski, *Gorączkiewicz Wincenty*, w: *Encyklopedia Katolicka...*, t. V, kol. 1296–1297.

⁴⁴ *Mirecki Franciszek*, w: *Podręczna encyklopedia muzyki kościelnej...*, s. 304; M. Łukaszewski, *Mirecki Franciszek*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. XII, red. S. Wilk, E. Ziemann, R. Sawa i in., Lublin 2008, kol. 1199.

⁴⁵ *Richling Wincenty*, w: *Podręczna encyklopedia muzyki kościelnej...*, s. 413.

Od 1881 r. w Krakowie przebywał Władysław Żeleński (1837–1921)⁴⁶, który rozpoczął tam nauczanie i w 1888 r. z jego inicjatywy przekształcono ją w konserwatorium muzyczne, z czteroletnim programem nauczania w klasie organowej (od 1901 r. sześcioletnim). Szkoła ta istnieje do obecnych czasów jako Akademia Muzyczna w Krakowie⁴⁷.

16 VII 1887 r. ks. Józef Surzyński z Wielkopolski, przebywający w Krakowie, założył tam Towarzystwo św. Wojciecha propagujące rozwój muzyki kościelnej w duchu cecylikańskim. Wspierał go ówczesny organista katedry wawelskiej, Walenty Dec (1851–1938). Już na początku XX w. działalność tego Towarzystwa znacznie podupadła. W 1900 r. powstało Stowarzyszenie Wzajemnej Pomocy Organistów. Kilka lat później, w 1907 r., na zebraniu księży dziekanów uregulowano stosunki z organistami. Podjęto stosowną uchwałę, która rok później weszła w życie. Polecono zawierać umowy z organistami. Mieli też otrzymać mieszkania służbowe i część ziemi parafialnej, a proboszczowie winni im pomóc znaleźć dodatkową pracę, żeby ci mogli utrzymać swoje rodziny. W 1910 r. ustalono, że organiści muszą składać egzaminy fachowe przed komisją, której przewodniczącym został ks. Czesław Wądołny⁴⁸.

Po odzyskaniu niepodległości, w 1919 r. abp Adam Stefan Sapieha (1867–1951) wydał „Regulamin służbowy dla organistów w diecezji krakowskiej”, a także powołał komisję diecezjalną w składzie: ks. Cz. Wądołny, ks. Jan Krupiński, ks. Michał Kołodziej, ks. Józef Caputa, Stanisław Niepielski, Tomasz Flaszka, Kazimierz Garbusiński oraz Walenty Dec. W 1934 r. wydano nowy „Regulamin służbowy dla organistów”. W 1929 r. powstał Związek Chórów Kościelnych Diecezji Krakowskiej pw. św. Grzegorza, którego regulamin zatwierdzono w 1934 r. Działał także Związek Diecezjalny Organistów Diecezji Krakowskiej, który prowadził działalność w latach 1927–1952. Urządzano też rekolekcje.

Ze względu na działalność w Krakowie wyższej uczelni muzycznej, pracowało tam wiele osób, które przyczyniły się do rozwoju lokalnej organistyki: muzykolog ks. Hieronim Feicht CM (1894–1967)⁴⁹, Bolesław Wallek-Walewski (1885–1944)⁵⁰, o. Bernardino Rizzi OFMConv. (1891–1968)⁵¹, ks. Wendelin

⁴⁶ Żeleński Władysław, w: *Podręczna encyklopedia muzyki kościelnej...*, s. 558; J. Kosińska, Żeleński Władysław, w: *Encyklopedia Katolicka...*, t. XX, kol. 1581–1582.

⁴⁷ T. Przybylski, *Organistyka krakowska XVIII i XIX wieku oraz w latach międzywojennych XX wieku*, „Organy i Muzyka Organowa” 2006, t. XIII, s. 36–62.

⁴⁸ R. Tyrała, op. cit., s. 119–125.

⁴⁹ Feicht Hieronim, w: *Podręczna encyklopedia muzyki kościelnej...*, s. 146–147; D. Idaszak, Feicht Hieronim, w: *Encyklopedia Katolicka...*, t. V, kol. 94–95.

⁵⁰ Wallek-Walewski Bolesław, w: *Podręczna encyklopedia muzyki kościelnej...*, s. 528–529; W. Kałamarz, Bolesław Wallek-Walewski i jego twórczość religijna na chór mieszany, „Pro Musica Sacra” 2014, nr 12, s. 119–129; A. Lelęć, Wallek-Walewski Bolesław, w: *Encyklopedia Katolicka...*, t. XX, kol. 180–181.

⁵¹ Rizzi Bernardo, w: *Podręczna encyklopedia muzyki kościelnej...*, s. 417–418; A. Kęsiak, Rizzi Bernardo OFMConv., w: *Encyklopedia Katolicka*, t. XVII, red. E. Gigilewicz, A. Bednarek, A. Bor i in., Lublin 2012, kol. 127–128.

Świerczek CM (1888–1974), ks. Leon Świerczek CM (1900–?)⁵², ks. Władysław Wargowski (1900–1981), Bronisław Rutkowski (1898–1964)⁵³, Tomasz Flaszka⁵⁴, ks. Jan Mazierski (1901–1944) oraz Stefan Profic (1892–1992, organista kościoła Mariackiego w latach 1927–1977) i Franciszek Przysiał (1885–1962, organista kościoła św. Floriana 1924–1962)⁵⁵.

c) diecezja przemyska

W Przemyśle pierwsza szkoła dla organistów powstała w 1838 r., a założył ją bp Michał Korczyński (1784–1839). Gdy w 1900 r. jej dyrektorem został ks. Jan Nikodemowicz, absolwent szkoły w Ratyzbonie, już rok później podjęto jej reorganizację. Po wybuchu wojny w 1914 r. szkołę musiano zamknąć.

Biskup przemyski Józef Sebastian Pelczar (1842–1924) troszczył się o organistów. Na synodach diecezjalnych w 1902 i 1908 r. oraz po konferencji biskupów w 1919 r. podejmował sprawy związane z muzyką kościelną w swojej diecezji. W 1908 r. w statutach diecezjalnych znalazła się „Instrukcja o organistach”, zawierająca wzór umowy o pracę, podstawowe obowiązki oraz wynagrodzenie organistów. W 1910 r. w diecezji przemyskiej podjęto temat ubezpieczeń społecznych. Sprawa ta powróciła w 1929 r. Na wypadek bezrobocia i niezdolności do pracy ubezpieczenie miał płacić w 1/3 organista, a w 2/3 parafia. W okresie międzywojennym organizowano także rekolekcje dla organistów⁵⁶.

W latach 1916–1963 istniała w Przemyśle Salezjańska Szkoła Organistowska. Stała ona na najwyższym poziomie pod względem sposobu kształcenia przyszłych organistów. Pierwszym jej dyrektorem był ks. Antoni Chlondowski SDB (1884–1963). W 1920 r. została wpisana na ministerialną listę szkół prywatnych z uprawnieniami państwowymi, a cztery lata później uzyskała prawa państwowe. W wyniku wybuchu wojny jej działalność ustała i wznowiono ją w 1946 r. Rok później, na mocy decyzji Ministerstwa Kultury i Sztuki, uzyskała status średniej szkoły muzycznej. Gdy walka z Kościołem zaczęła się zaostrzać, wobec szkoły stosowano różne represje. Miało to na celu stopniowe ograniczenie naboru do niej i całkowitą jej likwidację. Uczniowie

⁵² Świerczek Leon Paweł, w: *Podręczna encyklopedia muzyki kościelnej...*, s. 489.

⁵³ Rutkowski Bronisław, w: *Podręczna encyklopedia muzyki kościelnej...*, s. 428–429; W. Falk, Bronisław Rutkowski organista wirtuoz i muzyk kościelny w aspekcie jego artystycznej estetyki, aktywności publicystycznej, upowszechnieniowej i pedagogicznej, „Organy i Muzyka Organowa” 1994, t. IX, s. 102–115; P. Strzelecki, *Rutkowski Bronisław*, w: *Encyklopedia Katolicka...*, t. XVII, kol. 629–630.

⁵⁴ Flaszka Tomasz, w: *Podręczna encyklopedia muzyki kościelnej...*, s. 152.

⁵⁵ Przysiał Franciszek, w: *Podręczna encyklopedia muzyki kościelnej...*, s. 393; R. Tyrała, op. cit., s. 185–198.

⁵⁶ R. Tyrała, op. cit., s. 105–110, 180–185.

oraz księży salezjanie skutecznie odpierali pojawiające się ataki, jednak 2 X 1963 r. szkoła została siłą zlikwidowana przez władze PRL⁵⁷.

Dawny zabór pruski i diecezje śląskie

a) archidiecezja poznańska

W Poznaniu działał ks. Józef Surzyński (1851–1919), który był synem organisty. W 1881 r. odbył on półroczny kurs w Ratyźbonie, a potem został mianowany organistą i dyrygentem chóru katedralnego w Poznaniu. 22 XI 1883 r. powołał Towarzystwo św. Wojciecha, na wzór niemieckiego stowarzyszenia cecylińskiego. Organizował też kursy dokształcające dla organistów. W pierwszym, urządzonym w 1883 r., wzięło udział 16 organistów i dyrygentów chórów. W latach 1884–1902 redagował czasopismo „Muzyka Kościelna”⁵⁸. W 1894 r. powstał w Poznaniu Związek Towarzystw Organistowskich. W praktyce zajmował się on sprawami organistowskimi, a Towarzystwo podjęło się odnowy muzyki kościelnej. Ksiądz Surzyński organizował bezpłatne kursy dokształcające dla organistów, a w 1888 r. założył w Poznaniu szkołę organistowską. Działała ona jeszcze na początku XX w., pomimo że w 1892 r. z Poznania odszedł jej założyciel⁵⁹.

Dzieło ks. Surzyńskiego kontynuował ks. Wacław Gieburowski (1878–1943), również absolwent szkoły w Ratyźbonie. Od 1920 r. wraz z Feliksem

⁵⁷ Ibidem, s. 275–281. Por. A. Świeży, W.W. Żurek, *Salezjańska działalność wychowawczo-dydaktyczna w Przemysłu na Zasaniu w latach 1907–1945*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2004, t. LXXXII, s. 305–378 (na s. 351–377 opisano powstanie i działalność szkoły do wybuchu wojny); W.W. Żurek, *Salezjańska Szkoła Organistowska w Przemysłu 1915–1963*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2006, t. LXXXVI, s. 379–392. Z tabeli 2 i 4 tam zamieszczonych wynika, że ogółem placówkę tę ukończyło 570 absolwentów, z czego 268 do 1939 r. (w latach 1939–46 szkoła nie prowadziła swojej działalności). Idem, *Inicjatywy wychowawcze i dydaktyczne salezjanów w Przemysłu 1907–2007*, w: *100 lat salezjanów w Przemysłu*, red. J. Gocko, K. Skalka, Przemysł 2007, s. 87–126 (na s. 105–117 przedstawiono działalność szkoły). Całościowy obraz szkoły, ze szczególnym omówieniem jej likwidacji, zawarto w publikacji *Salezjańska Szkoła Organistowska w Przemysłu i jej likwidacja w roku 1963*, red. R. Witalec, I. Witowicz, Rzeszów–Przemysł 2007.

⁵⁸ A. Leleń, *Religijna kultura muzyczna Mazowsza Płockiego 1864–1918*, Płock 2001, s. 187–194; R. Tyrała, op. cit., s. 86–92; *Gieburowski Wacław*, w: *Podręczna encyklopedia muzyki kościelnej*, s. 473–475; M. Simela, *Surzyński Józef*, w: *Encyklopedia Katolicka*..., t. XVIII, kol. 1225–1226; I. Pawlak, *Muzyka na tle epoki. Przyczynek do działalności ks. J. Surzyńskiego (1851–1919)*, w: idem, *De musica sacra in Polonia*..., t. II, red. S. Garnczarski, Tarnów 2013, s. 460–469; I. Pawlak, *Poznańscy i gnieźnieńscy muzycy kościelni XX wieku i ich znaczenie dla rozwoju muzyki liturgicznej w Polsce*, „Studia Sandomierskie” 2001, t. VIII, s. 73–84; T. Przybylski, *Religijna użytkowa twórczość*..., s. 655–674.

⁵⁹ R. Tyrała, op. cit., s. 86–92.

Nowowiejskim (1877–1946) kierował Instytutem Wyższym dla Muzyki Kościelnej, zorganizowanym przy poznańskim konserwatorium muzycznym. Do wybuchu II wojny światowej był on w archidiecezji opiekunem organistów⁶⁰.

W 1922 r. odbył się w Poznaniu pierwszy zjazd organistów-chórmistrzów diecezji gnieźnieńsko-poznańskiej. W 1926 r. zorganizowano Związek Chórów Kościelnych Archidiecezji Gnieźnieńskiej i Poznańskiej. Na czele zarządu stanął ks. Wacław Faustman (1881–1959), a w 1934 r. zatwierdzono regulamin Związku. Ponadto w latach trzydziestych organizowano też kursy organistowskie⁶¹. Powojenne kształcenie organistów w archidiecezji poznańskiej wymaga dalszych badań.

b) diecezja chełmińska

Dyrygentem chełmińskiego chóru był ks. Józef Mazurowski (1832–1877), uczeń ks. Wacława Maślona, który w 1869 r. odbył sześciomiesięczny kurs w Szkole Muzyki Kościelnej w Ratyźbonie. Około 1870 r. założył on w Pelplinie (który od 1824 r. był faktyczną siedzibą diecezji) Diecezjalne Stowarzyszenie św. Cecylii, a jego chór chłopięco-męski wzorowo wykonywał polifoniczne śpiewy renesansu i chorał gregoriański⁶².

W 1887 r. organista tumski Oskar Hermańczyk (1867–1938) założył w Pelplinie Biskupią Szkołę Muzyki Kościelnej. Nauka trwała tam dwa lata. Na początku następnego stulecia upadła, ale wznowiono ją w 1925 r. Wiadomo, że wykształciło się w niej prawie 200 organistów. Już od 1896 r. organiści diecezji chełmińskiej zaczęli zrzeszać się, ale dopiero w 1910 r. otrzymali pozwolenie na nazywanie się stowarzyszeniem lub związkiem. Początkowo jego prezesem był Piotr Heyna, a następnie ks. Bernard Ruchniewicz (1851–1904). W 1898 r. bp Leon Redner (1828–1898) ustanowił komisję organistowską, zwaną także komisją egzaminacyjną dla organistów. Składała się z dwóch kanoników, dyrygenta chóru katedralnego i organisty tumskiego⁶³.

W 1926 r. rozpoczął działalność związek organistów diecezji chełmińskiej. W 1929 r. bp Stanisław Wojciech Okoniewski (1870–1944) podpisał „Regulamin dla Organistów”. W latach dwudziestych i trzydziestych prowadzono rekolekcje dla organistów. W 1931 r. referentem ds. organistowskich został ks. Franciszek Michalski. Był on też przewodniczącym komisji egzaminacyjnej, a oprócz niego wchodził do niej: ks. Wacław Lewandowski, ks. Jan Wiśniewski, ks. Szymon Dreszler i organista katedry pelplińskiej Oskar Hermańczyk. W 1932 r. bp Okoniewski podpisał „Regulamin chórów kościelnych

⁶⁰ Ibidem, s. 150–151.

⁶¹ Ibidem, s. 154–164.

⁶² Mazurowski Józef, w: *Podręczna encyklopedia muzyki kościelnej...*, s. 294; T. Rakowski, Mazurowski Józef, w: *Encyklopedia Katolicka...*, t. XII, kol. 290.

⁶³ R. Tyrała, op. cit., s. 92–98; A. Lelen, *Religijna kultura muzyczna...*, s. 183–185.

diecezji chełmińskiej”, choć formalnie związek chórów kościelnych diecezji chełmińskiej został erygowany dwa lata później, a jego ostateczny statut biskup zatwierdził w 1937 r. Jego prezesem był ks. J. Wiśniewski⁶⁴. Powojenne losy organistów w diecezji chełmińskiej wymagają pogłębionych badań.

c) archidiecezja wrocławska

Śląsk w XIX w. był w strukturach niemieckiej administracji kościelnej⁶⁵. Po zakończeniu II wojny światowej znalazł się prawie w całości w granicach Polski. W archidiecezji wrocławskiej sprawami organistów początkowo, od 1948 r., zajmował się Referat Duszpasterski. Polecił on rządcom kościołów sporządzić wykaz wszystkich organistów, z podaniem ich wykształcenia i wynagrodzenia. W 1952 r. administrator archidiecezji, ks. inf. Kazimierz Lagosz (1888–1961) powołał Komisję Archidiecezjalną dla Spraw Śpiewu Kościelnego, złożoną z księży i organistów. Dwa lata później w ramach utworzonego Wydziału Duszpasterskiego ustanowił Referat Śpiewu i Muzyki Kościelnej, zajmujący się sprawami muzycznymi archidiecezji i zawodowymi organistów. Kierował nim referent ks. mgr Leon Pęcherek (zm. 1969). W dekanatach powołano referentów dekanalnych sprawujących pieczę nad poziomem muzyki i sprawami organistowskimi na podporządkowanym terenie. Niezależnie od istnienia Referatu, w 1957 r. bp Bolesław Kominek (1903–1974) ustanowił Komisję Archidiecezjalną do Czuwania nad Śpiewem i Muzyką Kościelną oraz nad Ścisłym Przestrzeganiem Regulaminu dla Spraw Organistowskich. Jej pierwszym przewodniczącym był ks. inf. Kazimierz Bilczewski (1885–1970). W 1971 r.

⁶⁴ A. Leleń, *Religijna kultura muzyczna...*, s. 164–171.

⁶⁵ O wykształceniu tamtejszych organistów w XIX i pierwszych trzech dziesięcioleciach XX w. zob. L. Schiwietz, *Die Musikzeitschrift „Eutonia” als spiegel Kirchenmusikalischer ausbildung in den Jahren 1828 bis 1837*, w: *Kształcenie muzyków kościelnych na Śląsku. Materiały sympozjum zorganizowanego przez Zakład Muzyki Kościelnej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego w Kamieniu Śląskim w dniach 21–22.11.1995 z okazji 20-lecia Studium Muzyki Kościelnej w Opolu*, red. R. Pośpiech, P. Tarliński, Opole 1997, s. 132–141; R. Walter, *Die Ausbildung von Kirchen- und Schulmusikern am Institut für Kirchenmusik der Universität Breslau*, w: *Kształcenie muzyków kościelnych...*, s. 143–154; B. Speer, *Die Ausbildung katholischer Kirchenmusiker schlesiens im 19. Jahrhundert. Der Seminarmusiklehrer Bernhard Kothe (1821–1897)*, w: *Kształcenie muzyków kościelnych...*, s. 155–166. Warto również wspomnieć, że w latach 1910–1942 istniało w Bytomiu Konserwatorium Muzyczne, które prowadził Tomasz Cieplik. Absolwenci tej uczelni pracowali w polskich diecezjach katowickiej i opolskiej do końca XX w. Była to również pierwsza placówka na późniejszych ziemiach polskich, która kształciła według wskazań Piusa X z *motu proprio* z 1903 r. R. Pośpiech, *Znaczenie konserwatorium muzycznego Tomasza Cieplika dla rozwoju muzyki kościelnej na Górnym Śląsku*, w: *Kształcenie muzyków kościelnych...*, s. 167–178; idem, *O permanentnej potrzebie kształcenia muzyków kościelnych z perspektywy opolskiej*, w: *Kształcenie organistów*, seria: „Biuletyn nr 2 Stowarzyszenia Polskich Muzyków Kościelnych”, red. G. Poźniak, Opole–Lublin 2007, s. 29–30.

sprawami muzycznymi archidiecezji zajmowały się trzy organy: Referat ds. Liturgii i Muzyki Kościelnej, Archidiecezjalna Komisja Liturgiczna i Muzyki Kościelnej oraz Komisja do Czuwania nad Muzyką Kościelną. Na czele każdego z nich stał bp Andrzej Wronka (1897–1974), wikariusz generalny. Komisja do Czuwania nad Muzyką Kościelną sprawowała nadzór nad obsadzaniem stanowisk organistowskich oraz budową i konserwacją organów. Opracowała „Regulamin dla muzyków kościelnych w archidiecezji wrocławskiej” (1952) oraz „Regulamin dla spraw organistowskich w archidiecezji wrocławskiej” (1957), a także doprowadziła do wydania przez kurie „Zarządzenia w sprawie budownictwa organowego na terenie archidiecezji wrocławskiej” (1974).

Komisja od 1952 r. organizowała również egzaminy kwalifikacyjne dla organistów przed Arcybiskupią Komisją Egzaminacyjną oraz rekolekcje dla organistów. Od 1946 r. w archidiecezji wrocławskiej odbywały się kursy dokształcające dla organistów. W 1952 r. dokształcaniem zajęło się formowane wówczas Archidiecezjalne Studium Organistowskie przy Kurii Metropolitalnej Wrocławskiej. Zajęcia odbywały się jednak nadal w formie rocznych kursów, wkrótce wydłużone do dwóch lat, a od 1958 r. do trzech lat. W 1961 r. kursy przekształcono w czteroletnie studium organistowskie (od 1965 r. pięcioletnie). Od 1997 r. prowadzony był tam „rok zerowy” dla kandydatów niemających podstaw muzycznych. Uczęszczać na niego mogli już uczniowie szóstej klasy szkoły podstawowej. Klasy organów istniały także przy świeckich szkołach muzycznych: Szkole Muzycznej im. F. Chopina we Wrocławiu (obecnie Szkoła Muzyczna I i II stopnia im. K. Szymanowskiego), Państwowej Szkole Muzycznej II stopnia im. Ryszarda Bukowskiego we Wrocławiu, Zespole Szkół Muzycznych im. S. Moniuszki w Wałbrzychu, a także od 1950 r. Państwowej Wyższej Szkole Muzycznej we Wrocławiu (obecnie Akademia Muzyczna im. K. Lipińskiego). Kandydaci do zawodu organisty kształcili się także prywatnie u innych organistów⁶⁶.

d) diecezja katowicka

W diecezji katowickiej, będącej od początku w polskiej prowincji kościelnej, propagatorami odnowy muzyki kościelnej byli m.in. ks. Robert Gajda (1890–1952), absolwent Konserwatorium Muzycznego we Wrocławiu⁶⁷ i Karol Hoppe (1883–1946), organista w Katowicach-Bogucicach⁶⁸. W latach 1924–1936 istniała

⁶⁶ A. Prasał, *Kultura muzyczna archidiecezji wrocławskiej w latach 1945–2003*, Lublin 2009, s. 141–174. Por. idem, *Chóry kościelne w archidiecezji wrocławskiej po 1945 roku*, „Musica Ecclesiastica” 2014, t. IX, s. 13–21.

⁶⁷ Gajda Robert, w: *Podręczna encyklopedia muzyki kościelnej...*, s. 163; K. Kmak, *Działalność naukowa i dydaktyczna ks. Roberta Gajdy jako wzór i przykład pięknego kapłaństwa*, w: *Artificium, ars, scientia...*, s. 807–844.

⁶⁸ Hoppe Karol, w: *Podręczna encyklopedia muzyki kościelnej...*, s. 207.

w Katowicach czteroletnia Szkoła Muzyki Kościelnej im. św. Grzegorza, której struktura opierała się na szkole ratyzbońskiej. Jej właścicielem i pierwszym dyrektorem był ks. Teodor Salbert. Inna szkoła to Konserwatorium Muzyczne w Katowicach, które w 1935 r. przedstawiło program czteroletniego Instytutu dla organistów kościelnych jako uczelni wyższej. Projekt statutu nie został jednak zatwierdzony przez Komisję ds. Muzyki Kościelnej. W tej sytuacji przy prywatnym Instytucie Muzycznym w Katowicach powstał Wydział Organistowski, gdzie wykładali nauczyciele rozwiązanej Szkoły Muzyki Kościelnej. Wybuch wojny przerwał jej działalność, a w 1942 r. okupanci wyrazili zgodę na powstanie dwuletniego seminarium przy Krajowej Szkole Muzycznej w Katowicach, gdzie absolwenci składali egzamin z liturgiki przed Komisją ds. Muzyki Kościelnej. W 1925 r. bp August Hlond (1881–1948), późniejszy kardynał i prymas Polski, powołał Komisję Biskupa ds. Muzyki Kościelnej, której przewodniczącym został ks. Ludwik Wojciech. W 1928 r. powstał tam Związek Chórów Kościelnych Diecezji Śląskiej, na którego prezesa wybrano ks. Wilhelma Kasperlika (1873–1958)⁶⁹, tamtejszego wikariusza generalnego. W 1935 r. przekształcono go w Związek Chórów Kościelnych Diecezji Katowickiej św. Cecylii i biskup zatwierdził jego statut⁷⁰.

Po II wojnie światowej, w latach 1951–1952, prowadzono w diecezji kursy dla organistów. Internowanie biskupów katowickich (1952–1956) spowodowało zaniechanie tej inicjatywy. W 1963 r. bp Stanisław Adamski (1875–1967) powołał Komisję Muzyki Sakralnej Diecezji Katowickiej, a rok później powstał czteroletni Diecezjalny Kurs Organistowski (od 1980 r. Diecezjalne Studium Organistowskie, a od 1992 r. Studium Organistowskie Archidiecezji Katowickiej) jako kontynuacja przedwojennej Szkoły Muzyki Kościelnej. Studium to istnieje do obecnych czasów⁷¹.

e) diecezja opolska

Na terenie obecnej diecezji opolskiej, wydzielonej z archidiecezji wrocławskiej, pierwsze stowarzyszenia organistowskie powstawały w XIX w., gdy terytorium to było w niemieckiej prowincji kościelnej. Już 23 XI 1868 r. w Opolu powołano Śląskie Stowarzyszenie Cecylikańskie (*Schlesische Cäcilienverein*) – niedługo po słynnym ACV w Bambergu, które zostało założone 2 września tego roku. Stowarzyszenie śląskie posiadało pięć okręgów: Śląsk Górny, Środkowy, Dolny,

⁶⁹ J. Giela, *Kasperlik Wilhelm*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. VIII, red. A. Szostek, B. Migut, E. Gigilewicz i in., Lublin 2000, kol. 953–954.

⁷⁰ R. Tyrała, op. cit., s. 208–215.

⁷¹ R. Pośpiech, *O permanentnej potrzebie...*, s. 29–31; E. Poloczek, *Studium Organistowskie Archidiecezji Katowickiej*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 1994–1995, t. XXVII–XXVIII, s. 291–301; idem, *Studium Organistowskie Archidiecezji Katowickiej*, w: *Kształcenie muzyków kościelnych...*, s. 215–223.

Hrabstwo Kłodzkie i część śląską diecezji ołunieckiej. Jednym z założycieli Stowarzyszenia był Wilhelm Kothe (1831–1899), późniejszy nauczyciel muzyki w Bystrzycy Kłodzkiej⁷². W 1872 r. wydzielono Stowarzyszenie Cecylianckie Bystrzycy Kłodzkiej i Międzylesia, którego prezesem został ks. Franz Urban (1832–1908), prefekt szkoły w Łądku-Zdroju. Rok później przekształcono je w Stowarzyszenie Cecylianckie Hrabstwa Kłodzkiego (*Cäcilienverein der Grafschaft Glatz*), na czele z prezesem W. Kothem. Stowarzyszenie to tworzyły koła w poszczególnych parafiach (*Pfarr-Cäcilienvereine*). Członkowie stawiali sobie za cel pielęgnowanie chorału gregoriańskiego, polifonii dawnych mistrzów, śpiewu ludu i chórów kościelnych oraz utrzymywanie wysokiego poziomu gry organowej. Stowarzyszenie pręźnie prowadziło działalność do 1933 r., potem uległa zahamowaniu, a w latach II wojny światowej prawie całkowicie ją zawieszono⁷³.

Stały Ośrodek Kształcenia Organistów (lub powszechnie przyjęta nazwa: Studium Organistowskie) powstał w 1974 r. (formalnie erygowany w 1975 r.). Jego kierownikiem został ks. Helmut Sobeczko, wykładowca liturgiki w seminarium w Nysie i sekretarz Diecezjalnej Komisji Liturgiczno-Muzycznej. Ośrodek ten zreorganizowano w latach 1981–1984 i włączono w strukturę Instytutu Pastoralnego w Opolu, który z czasem stał się filią KUL. Nadano mu także nową nazwę: Studium Muzyki Kościelnej w Opolu, a nauka w nim trwała pięć lat. W 1994 r. włączono je w struktury nowo powstałego Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, a od 2003 r. zarządzane i prowadzone jest przez Centrum Kultury i Nauki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego z siedzibą w Kamieniu Śląskim. W 1996 r. otwarto filię Studium w Gliwicach (dla nowej diecezji, powstałej w 1992 r.), która usamodzielniała się po 10 latach istnienia⁷⁴.

Podsumowanie

Porównując przykłady kształcenia organistów oraz ich położenie w wybranych polskich diecezjach, można dojść do wniosku, że ich sytuacja wszędzie wyglądała podobnie. Zebrane informacje przedstawia następująca tabela.

⁷² Kothe Wilhelm, w: *Podręczna encyklopedia muzyki kościelnej...*, s. 252.

⁷³ A. Prasał, *Cecylianizm na ziemi kłodzkiej*, „Biuletyn Stowarzyszenia Polskich Muzyków Kościelnych” 2012, nr 7, s. 36–45.

⁷⁴ R. Pośpiech, *O permanentnej potrzebie...*, s. 29–31. Por. G. Poźniak, *Kierunki i program kształcenia w Studium Muzyki Kościelnej w Opolu*, w: *Kształcenie muzyków kościelnych...*, s. 74–82; B. Kicingier, *Kształcenie muzyków kościelnych w ramach diecezjalnego studium organistowskiego. Specyfika i problemy*, w: *Kształcenie muzyków kościelnych...*, s. 15–19; idem, *Geneza i rozwój Studium Muzyki Kościelnej w Opolu*, w: *Kształcenie muzyków kościelnych...*, s. 195–213.

Tabela 1. Funkcjonowanie instytucji dla organistów w wybranych diecezjach do 1992 r.

	Archidiecezja warszawska	Diecezja plocka	Diecezja sandomierska	Diecezja łódzka	Diecezja lubelska	Diecezja tarnowska	Archidiecezja krakowska	Diecezja przemyska	Archidiecezja poznańska	Diecezja chełmińska	Archidiecezja wrocławska	Diecezja katowicka	Diecezja opolska
Stowarzyszenie Organistów	1906	1906	1906	-	1906	-	-	-	-	1896	-	-	-
Kolegium Organistów	1922	1936	1921	1922	1922	b.d.	1927	b.d.	1922	1926	-	b.d.	-
Związki Chórów Kościelnych	b.d.	1936	b.d.	b.d.	1931	b.d.	1929	b.d.	1926	1934	-	1928	-
Komisja ds. organistowskich	1923	b.d.	1920	b.d.	1922	1907	1919	b.d.	b.d.	1898	1952	1925	b.d.
Regulamin dla organistów	1923	b.d.	1919	1923	1922	1935	1919	1908	b.d.	1929	1952	b.d.	b.d.
Średnia szkoła muzyczna	1959	1917	-	1898	1916	1888	1877	1916	1888	1887	b.d.	1924	b.d.
Kursy dokształcające	1897	1902	1925	-	1923	-	lata 20. i 30.	b.d.	1883	b.d.	1946	1951	-
Szkoła wyższa	1810	b.d.	-	1922	1956	-	1888	-	1920	-	1950	1935	b.d.
Studium organistowskie	1965	1971	1972	b.d.	1977	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	1961	1964	1974
Rekolekcje dla organistów	1923	b.d.	lata 30.	lata 30.	1922	lata 30	lata 30.	b.d.	b.d.	lata 20. i 30.	b.d.	lata 30.	b.d.

Na podstawie zebranych informacji można też wnioskować o sytuacji organistów w różnych diecezjach polskich będących w XIX w. pod zaborami. Każda diecezja miała bowiem swoją specyfikę. W Królestwie Polskim od 1906 r. obowiązywała ustawa pozwalająca na organizowanie stowarzyszeń. Należy też zaznaczyć, że organiści z Galicji również należeli do Stowarzyszenia Organistów im. św. Stanisława BM w Królestwie Polskim, ponieważ nie było tam formalnych struktur międzydiecezjalnych dla organistów z tego zaboru. W diecezji chełmińskiej pierwsza organizacja powstała już w 1896 r. Po odzyskaniu niepodległości odtwarzano struktury organizacyjne. Najwcześniej diecezjalne Kolegium Organistów powstało w diecezji sandomierskiej (1921), a najpóźniej w płockiej (1936). W większości badanych diecezji na ogół był to rok 1922. Wraz z organizacją biskupi powoływali komisje ds. organistowskich. Tutaj również wybiły się diecezja chełmińska, gdzie organ taki powstał jeszcze pod zaborami (1898), oraz diecezja tarnowska (1907). W pozostałych diecezjach pojawiły się one w latach dwudziestych (w archidiecezji wrocławskiej w 1952 r.). Jako pierwsza regulamin dla organistów wprowadziła diecezja przemyska (1908), a ostatnia archidiecezja wrocławska (1952). Jeśli chodzi o organizację chórów, najwcześniej zrzeszały się one w archidiecezji poznańskiej (1926), a w diecezji płockiej dopiero w 1936 r. Wybuch II wojny światowej przerwał rozwijający się ruch organistowski. W latach dwudziestych i trzydziestych, a także w latach powojennych w większości diecezji prowadzono rekolekcje dla organistów. Oznacza to, że biskupi zadbali o rozwój duchowy tej grupy społecznej.

Brak organizacji organistowskich po 1945 r. nie zwalniał jednak z obowiązku dbania o doksztalcanie organistów oraz kształcenia nowych sił. Na przeszkodzie stanęli komuniści, którzy w 1963 r. zamknęli Salezjańską Szkołę Organistowską w Przemyśle. Ponadto w świeckich szkołach muzycznych powoli likwidowano w klasach organowych przedmioty liturgiczne, stając tym samym na przeszkodzie do odpowiedniego kształcenia muzyków kościelnych. W diecezjach kontynuowano prowadzenie kursów doksztalcających jako odpowiedź na pojawiające się głosy duchownych, domagające się zaradzenia brakom fachowym wśród organistów⁷⁵. O ile w Poznaniu, Warszawie i Płocku pierwsze kursy odbywały się już na przełomie XIX i XX w., to w pozostałych diecezjach rozpoczęły się one w latach dwudziestych XX w. W diecezji łódzkiej nie prowadzono w ogóle kursów doksztalcających, a organistom zalecano uczestnictwo w nich w sąsiednich diecezjach. Rzecz znamienna, że w omówionych diecezjach zaczęto powoływać diecezjalne studia organistowskie mniej więcej w tym samym czasie, np. we Wrocławiu już w 1961 r., a w Lublinie dopiero w 1977 r. Było to w okresie posoborowym (z wyjątkiem Wrocławia), gdy praca organisty uległa znacznym zmianom. Szkoły te stanowiły więc odpowiedź na reformę liturgii. Ich absolwenci posiadali wykształcenie muzyczne oraz – co najważniejsze – liturgiczne. Zdając egzaminy końcowe,

⁷⁵ B. Kicinger, *Kształcenie muzyków kościelnych...*, s. 12–13.

nie musieli już składać oddzielnego egzaminu kwalifikacyjnego przed komisjami ds. organistowskich. Szkoły te istnieją w poszczególnych diecezjach do obecnych czasów i głównie z ich absolwentów rekrutują się obecni organiści. Nieliczni tylko podejmują dalsze kształcenie w ramach studiów wyższych⁷⁶.

Streszczenie

Niniejszy artykuł zawiera informacje na temat położenia i kształcenia organistów w wybranych diecezjach polskich od XIX w. do 1992 r., tzn. od wprowadzania reform cecylianizmu do ustanowienia nowej struktury przez papieża Jana Pawła II. Zagadnienie to przedstawiono według istniejącej na początku struktury politycznej, tzn. mapy zaborów. Omówiono więc sytuację w Królestwie Polskim – diecezjach warszawskiej, płockiej, sandomierskiej, łódzkiej i lubelskiej; Galicji – tarnowskiej, krakowskiej, przemyskiej; dawnym zaborze pruskim i diecezjach śląskich – poznańskiej, chełmińskiej, wrocławskiej, katowickiej, opolskiej. Ukazano specyfikę, która była charakterystyczna dla poszczególnych regionów. W ostatniej części tekstu dokonano porównania zebranych informacji w formie tabeli oraz analizy poszczególnych zagadnień odnoszących się do organistów.

Education of Organists up to 1992 in Selected Polish Dioceses

The article is devoted to the situation and education of organists in selected Polish dioceses in the nineteenth and twentieth century until 1992, i.e. from the implementation of the Cecilian reforms to the establishment of a new structure by Pope John Paul II. The problems are analysed according to the former political structure, i.e. the map of the partitions. Thus, the situation in the Kingdom of Poland is described, in dioceses of Warsaw, Plock, Sandomierz, Łódź, and Lublin; in Galicia, in dioceses of Tarnów, Kraków, and Przemyśl; in the former Prussian partition and Silesian dioceses – of Poznań, Chełmo, Wrocław, Katowice, Opole. The author indicated the specificity of each region, while in conclusions, he juxtaposes the collected information in the form of a table and presents an analysis of specific problems relating to organists.

Bibliografia

- Babnis M., *Stefan Surzyński i jego działalność jako rzeczoznawcy budownictwa organowego*, „Organy i Muzyka Organowa” 2006, t. XIII, s. 285–301.
- Bochniak M., *W służbie Bogu i muzyce. Organiści diecezji lubelskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, Lublin 2011.
- Czerniej S., *Muzyka religijna*, w: *Tobie Panie zaufałem*, red. W. Zakrzewski, Lublin 1991, s. 99–100.
- Ćwiek H., *Kształcenie organistów w latach 1972–1987 w diecezji sandomierskiej i sandomiersko-radomskiej*, w: *Muzyka i śpiew kościelny. Kształcenie organistów*, red. J. Zimny, Sandomierz 2004, s. 28–35.

⁷⁶ Współcześnie również toczy się dyskusja odnośnie do odpowiedniego kształcenia organistów. Głosy zabierają przeważnie muzykolodzy oraz osoby odpowiedzialne za formację organistów w poszczególnych diecezjach. Por. np.: I. Pawlak, *O pozycję organisty w parafii*, w: idem, *De musica sacra in Polonia...*, t. III, s. 213–220; idem, *Kształcenie organistów*, w: idem, *De musica sacra in Polonia...*, t. III, s. 221–224.

- Domagała J., Lelen A., *Kształcenie organistów diecezji płockiej w latach 1902–2002*, [Płock] 2002.
- Domagała J., *Szkolnictwo muzyczne w Płocku w okresie międzywojennym*, „Notatki Płockie” 2007, t. CCX, nr 1, s. 7–19.
- Doroszewski J., *Szkolnictwo artystyczne na Lubelszczyźnie w latach II Rzeczypospolitej*, Lublin 1992, s. 14–27.
- Doroszewski J., *Szkolnictwo i oświata na Lubelszczyźnie w latach 1944–1948*, Lublin 2013.
- Encyklopedia Katolicka*, t. I–XX, Lublin 1973–2014.
- Falk W., *Bronisław Rutkowski organista wirtuoz i muzyk kościelny w aspekcie jego artystycznej estetyki, aktywności publicystycznej, upowszechnieniowej i pedagogicznej*, „Organy i Muzyka Organowa” 1994, t. IX, s. 102–115.
- Filaber A., *Powstanie i działalność Instytutu Szkolenia Organistów w Warszawie jako odpowiedź na wskazania Soboru Watykańskiego II*, w: *Cantare amantis est. Wieloautorska monografia naukowa z okazji 80. urodzin ks. prof. dr. hab. Ireneusza Pawlaka*, red. W. Hudek, P. Wiśniewski, Lublin 2015, s. 111–115.
- Gajewski S., *Rewolucja 1905–1907 roku a status prawny organistów w Królestwie Polskim*, w: *Rewolucja 1905–1907 w Królestwie Polskim i w Rosji*, red. M. Przeniosło, S. Wiech, Kielce 2005, s. 119–128.
- Gajewski S., *Związek zawodowy organistów w Królestwie Polskim*, „Roczniki Humanistyczne” 1983, t. XXXI, z. 2, s. 213–222.
- Garnczarski S., „*Nowenna ku czci świętego Józefa w pieśniach wraz z litanią na chór 2-głosowy*” autorstwa ks. Franciszka Walczyńskiego, „Seminare” 2013, t. XXXIII, s. 369–385.
- Garnczarski S., *Szkoła organistowska w Tarnowie od chwili powstania do II wojny światowej*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 2001, t. XX, nr 2, s. 113–124.
- Garnczarski S., *Śp. ks. kanonik Kazimierz Pasioneł*, „Biuletyn Stowarzyszenia Polskich Muzyków Kościelnych” 2007, nr 2, s. 84–85.
- Gryta W., *Z muzyką w świat. Państwowa Szkoła Muzyczna Stopnia Podstawowego i Licealnego im. Karola Lipińskiego w Lublinie*, red. A. Wierzbicki, Lublin 1984, s. 8–10.
- Jabłoński M., *Ksiądz kanonik Edward Zenon Pudelko (1938–2006). Znakomity duszpasterz, profesor, dyrektor, muzyk, wydawca*, „Wiadomości Archidiecezji Lubelskiej” 2006, t. LXXX, nr 4, s. 1048–1061.
- Kałamarz W., *Bolesław Wallek-Walewski i jego twórczość religijna na chór mieszany*, „Pro Musica Sacra” 2014, nr 12, s. 119–129.
- Kicinger B., *Geneza i rozwój Studium Muzyki Kościelnej w Opolu*, w: *Kształcenie muzyków kościelnych na Śląsku. Materiały sympozjum zorganizowanego przez Zakład Muzyki Kościelnej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego w Kamieniu Śląskim w dniach 21-22.11.1995 z okazji 20-lecia Studium Muzyki Kościelnej w Opolu*, red. R. Pośpiech, P. Tarliński, Opole 1997, s. 195–213.
- Kicinger B., *Kształcenie muzyków kościelnych w ramach diecezjalnego studium organistowskiego. Specyfika i problemy*, w: *Kształcenie muzyków kościelnych na Śląsku. Materiały sympozjum zorganizowanego przez Zakład Muzyki Kościelnej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego w Kamieniu Śląskim w dniach 21-22.11.1995 z okazji 20-lecia Studium Muzyki Kościelnej w Opolu*, red. R. Pośpiech, P. Tarliński, Opole 1997, s. 15–19.
- Kmak K., *Działalność naukowa i dydaktyczna ks. Roberta Gajdy jako wzór i przykład pięknego kapłaństwa*, w: *Artificium, ars, scientia. Księga jubileuszowa w 80. rocznicę urodzin ks. profesora Jana Chwałka*, red. M. Szymanowicz, Lublin 2010, s. 807–844.
- Koenig F., *Absolwenci ratyżbońskiej szkoły muzyki kościelnej pochodzący z diecezji leżących w Europie Środkowo-Wschodniej do roku 1945*, w: *Cantare amantis est. Wieloautorska monografia naukowa z okazji 80. urodzin ks. prof. dr. hab. Ireneusza Pawlaka*, red. W. Hudek, P. Wiśniewski, Lublin 2015, s. 170–185.
- Konicka L., *Czasopismo „Śpiew Kościelny” (1895–1914) i jego rola w krzewieniu idei ruchu cecylińskiego na ziemiach polskich*, „Almanach Historyczny” 2008, t. X, s. 177–187.

- Konopka M., *Kształcenie organistów w diecezji sandomierskiej do II wojny światowej*, w: *Muzyka i śpiew kościelny. Kształcenie organistów*, red. J. Zimny, Sandomierz 2004, s. 11–24.
- Kumor B., *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej 1772–1918*, Kraków 1980.
- Leleń A., Domagała J., *Biskupia Szkoła Organistowska w Płocku*, „Studia Płockie” 2002, t. XXX, s. 293–310.
- Leleń A., *Muzyka kościelna w myśli i postudze pasterskiej błogosławionego Antoniego Juliana Nowowiejskiego*, „Studia Płockie” 2005, t. XXXIII, s. 245–254.
- Leleń A., *Religijna kultura muzyczna Mazowsza Płockiego 1864–1918*, Płock 2001.
- Leleń A., *Śpiew i muzyka kościelna w myśli i postudze pasterskiej arcybiskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego*, w: *Cantare amantis est. Wieloautorska monografia naukowa z okazji 80. urodzin ks. prof. dr. hab. Ireneusza Pawlaka*, red. W. Hudek, P. Wiśniewski, Lublin 2015, s. 192–202.
- Misiura G., *Organista Stanisław Wyszyński (1876–1970)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2015, t. CIV, s. 203–224.
- Misiura G., *Prasa organistów diecezji lubelskiej*, w: *Czasopisma archiwów, bibliotek i muzeów Kościoła katolickiego*, red. W.W. Żurek, Lublin 2014, s. 377–391.
- Misiura G., *Pudełko Edward Zenon*, w: *Encyklopedia 100-lecia KUL Jana Pawła II*, t. II, red. E. Gigilewicz i in., Lublin 2018, s. 237.
- Misiura G., *Relacje między biskupem Stefanem Wyszyńskim a organistami diecezji lubelskiej*, w: *Polska kultura religijna. Studia o polskiej religijności na przestrzeni wieków*, red. Ł. Burkiewicz, I. Kaczmarzyk, J. Łukaszewska-Haberkowa, L. Zinkow, Kraków 2019, s. 403–424.
- Misiura G., *„Zawsze pragnęłam waszego dobra”. Biskup lubelski Marian Leon Fulman jako społecznik oraz propagator integracji środowiska organistów w diecezji lubelskiej*, „Teka Komisji Historycznej Oddziału Lubelskiego Polskiej Akademii Nauk” 2017, nr 14, s. 179–194.
- Misiurek J., *Instytut Muzykologii*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. 90 lat istnienia*, red. G. Kramarek, E. Ziemann, Lublin 2008, s. 79–81.
- Ojciec Cherubin – duszpasterz, muzyk, poeta. Zestaw artykułów i wspomnień*, red. G. Ostasz, Rzeszów 2011.
- Pawlak I., *Instytut Muzykologii*, w: idem, *De musica sacra in Polonia. Quaestiones selectae*, t. III, red. S. Garnczarski, Tarnów 2015, s. 292–305.
- Pawlak I., *Kształcenie organistów*, w: idem, *De musica sacra in Polonia. Quaestiones selectae*, t. III, red. S. Garnczarski, Tarnów 2015, s. 221–224.
- Pawlak I., *Muzyka na tle epoki. Przyczynek do działalności ks. J. Surzyńskiego (1851–1919)*, w: idem, *De musica sacra in Polonia. Quaestiones selectae*, t. II, red. S. Garnczarski, Tarnów 2013, s. 460–469.
- Pawlak I., *O pozycję organisty w parafii*, w: idem, *De musica sacra in Polonia. Quaestiones selectae*, t. III, red. S. Garnczarski, Tarnów 2015, s. 213–220.
- Pawlak I., *Poznańscy i gnieźnińscy muzycy kościelni XX wieku i ich znaczenie dla rozwoju muzyki liturgicznej w Polsce*, „Studia Sandomierskie” 2001, t. VIII, s. 73–84.
- Pietkiewicz M., *Jan Kucharski – organista, wirtuoz i pedagog (w setną rocznicę urodzin)*, w: *Artificium, ars, scientia. Księga jubileuszowa w 80. rocznicę urodzin ks. profesora Jana Chwałka*, red. M. Szymanowicz, Lublin 2010, s. 747–764.
- Pietkiewicz M., *Z historii uczelni – o kształceniu organistów w latach 1945–2000*, „Notes Muzyczny” 2016, t. VI, nr 2, s. 273–290.
- Podręczna encyklopedia muzyki kościelnej*, oprac. G. Mizgalski, Poznań–Warszawa–Lublin 1959.
- Polberg G., *Karty z dziejów szkolnictwa muzycznego w Lublinie*, w: *Państwowa Ogólnokształcąca Szkoła Muzyczna I i II stopnia 1944–1974*, red. E. Dynowska, Lublin 1974, s. 9–12.
- Poloczek E., *Studium Organistowskie Archidiecezji Katowickiej*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 1994–1995, t. XXVII–XXVIII, s. 291–301.

- Poloczek E., *Studium Organistowskie Archidiecezji Katowickiej*, w: *Kształcenie muzyków kościelnych na Śląsku. Materiały sympozjum zorganizowanego przez Zakład Muzyki Kościelnej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego w Kamieniu Śląskim w dniach 21–22.11.1995 z okazji 20-lecia Studium Muzyki Kościelnej w Opolu*, red. R. Pośpiech, P. Tarliński, Opole 1997, s. 215–223.
- Pośpiech R., *O permanentnej potrzebie kształcenia muzyków kościelnych z perspektywy opolskiej*, w: *Kształcenie organistów. Biuletyn nr 2 Stowarzyszenia Polskich Muzyków Kościelnych*, red. G. Poźniak, Opole–Lublin 2007, s. 29–30.
- Pośpiech R., *Znaczenie konserwatorium muzycznego Tomasza Ciepłika dla rozwoju muzyki kościelnej na Górnym Śląsku*, w: *Kształcenie muzyków kościelnych na Śląsku. Materiały sympozjum zorganizowanego przez Zakład Muzyki Kościelnej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego w Kamieniu Śląskim w dniach 21–22.11.1995 z okazji 20-lecia Studium Muzyki Kościelnej w Opolu*, red. R. Pośpiech, P. Tarliński, Opole 1997, s. 167–178.
- Pośpiech W., *Z dziejów religijnej kultury muzycznej Lublina w latach 1918–1939*, mps, Lublin 1986.
- Poźniak G., *Kierunki i program kształcenia w Studium Muzyki Kościelnej w Opolu*, w: *Kształcenie muzyków kościelnych na Śląsku. Materiały sympozjum zorganizowanego przez Zakład Muzyki Kościelnej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego w Kamieniu Śląskim w dniach 21–22.11.1995 z okazji 20-lecia Studium Muzyki Kościelnej w Opolu*, red. R. Pośpiech, P. Tarliński, Opole 1997, s. 74–82.
- Prasał A., *Cecylianizm na ziemi kłodzkiej*, „Biuletyn Stowarzyszenia Polskich Muzyków Kościelnych” 2012, nr 7, s. 36–45.
- Prasał A., *Chóry kościelne w archidiecezji wrocławskiej po 1945 roku*, „Musica Ecclesiastica” 2014, t. IX, s. 13–21.
- Prasał A., *Kultura muzyczna archidiecezji wrocławskiej w latach 1945–2003*, Lublin 2009, s. 141–174.
- Przybylski T., *Organistyka krakowska XVIII i XIX wieku oraz w latach międzywojennych XX wieku*, „Organy i Muzyka Organowa” 2006, t. XIII, s. 36–62.
- Przybylski T., *Religijna użytkowa twórczość organowa Braci – ks. Józefa, Stefana i Mieczysława Surzyńskich*, w: *Artificium, ars, scientia. Księga jubileuszowa w 80. rocznicę urodzin ks. profesora Jana Chwałka*, red. M. Szymanowicz, Lublin 2010, s. 655–674.
- Pudelko E., *Archidiecezjalne Studium Organistowskie*, w: *W służbie Kościołowi lubelskiemu. Księga upamiętniająca posługę Pasterza Diecezji Arcybiskupa Bolesława Pylaka*, red. D. Pietrusiński, Lublin 1998, s. 301–302.
- Pudelko E., Duma S., *Kształcenie organistów i ich praca zawodowa*, w: *W służbie Ewangelii i człowiekowi. Archidiecezja Lubelska w latach 1992–2002*, red. J. Mariański, Lublin 2005, s. 451–465.
- Salezjańska Szkoła Organistowska w Przemysłu i jej likwidacja w roku 1963*, red. R. Witalec, I. Witowicz, Rzeszów–Przemysł 2007.
- Schiwietz L., *Die Musikzeitschrift „Eutonia” als spiegel Kirchenmusikalischer ausbildung in den Jahren 1828 bis 1837*, w: *Kształcenie muzyków kościelnych na Śląsku. Materiały sympozjum zorganizowanego przez Zakład Muzyki Kościelnej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego w Kamieniu Śląskim w dniach 21–22.11.1995 z okazji 20-lecia Studium Muzyki Kościelnej w Opolu*, red. R. Pośpiech, P. Tarliński, Opole 1997, s. 132–141.
- Speer B., *Die Ausbildung katholischer Kirchenmusiker schlesiens im 19. Jahrhundert. Der Seminarmusiklehrer Bernhard Kothe (1821–1897)*, w: *Kształcenie muzyków kościelnych na Śląsku. Materiały sympozjum zorganizowanego przez Zakład Muzyki Kościelnej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego w Kamieniu Śląskim w dniach 21–22.11.1995 z okazji 20-lecia Studium Muzyki Kościelnej w Opolu*, red. R. Pośpiech, P. Tarliński, Opole 1997, s. 155–166.

- Staniek T., *Kształcenie organistów w latach 1939–1972*, w: *Muzyka i śpiew kościelny. Kształcenie organistów*, red. J. Zimny, Sandomierz 2004, s. 25–27.
- Świeży A., Żurek W.W., *Salezjańska działalność wychowawczo-dydaktyczna w Przemysłu na Zasaniu w latach 1907–1945*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2004, t. LXXXII, s. 305–378.
- Tyrała R., *Cecyliński ruch odnowy muzyki kościelnej na ziemiach polskich do 1939 roku*, Kraków 2010.
- W.S. [Stuczyński W.], *Śp. Prezes Mieczysław Królikowski*, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 1961, t. XXXV, nr 5, s. 159–160.
- Walter R., *Die Ausbildung von Kirchen- und Schulmusikern am Institut für Kirchenmusik der Universität Breslau, w: Kształcenie muzyków kościelnych na Śląsku. Materiały sympozjum zorganizowanego przez Zakład Muzyki Kościelnej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego w Kamieniu Śląskim w dniach 21-22.11.1995 z okazji 20-lecia Studium Muzyki Kościelnej w Opolu*, red. R. Pośpiech, P. Tarliński, Opole 1997, s. 143–154.
- Wiśniewski P., *Muzyka sakralna w ujęciu abpa Antoniego Juliana Nowowiejskiego (1858–1941) a soborowa koncepcja muzyki liturgicznej*, „Annales Lublinenses pro Musica Sacra” R. VI, 2010, s. 109–118.
- Zajac A., *Diecezjalne Studium Organistowskie w Tarnowie – historia i współczesność*, w: *Cantate Domino canticum novum. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Kazimierzowi Pasionkowi*, red. S. Garnczarski, Tarnów 2004, s. 253–292.
- Żurek W.W., *Inicjatywy wychowawcze i dydaktyczne salezjanów w Przemysłu 1907–2007*, w: *100 lat salezjanów w Przemysłu*, red. J. Gocko, K. Skalka, Przemysł 2007, s. 87–126.
- Żurek W.W., *Salezjańska Szkoła Organistowska w Przemysłu 1915–1963*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2006, t. LXXXVI, s. 379–392.

Grzegorz Misiura – dr; adiunkt Ośrodka Badań nad Dziejami KUL. Zainteresowania naukowe: dzieje Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce po zakończeniu I wojny światowej, szczególnie na terenie diecezji (potem archidiecezji) lubelskiej; przeszłość Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. E-mail: grzegorz.misiura@kul.pl.

Grzegorz Misiura – PhD; assistant professor at the Centre for Research on the History of the Catholic University of Lublin. Research interests: history of the Roman Catholic Church in Poland after the end of World War I, especially in the diocese (then the archdiocese) of Lublin; the past of the John Paul II Catholic University of Lublin. E-mail: grzegorz.misiura@kul.pl.